

УДК 811.161.1'243:378.091.33-028.17
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/29.209445>

Тетяна КРИСЕНКО,
orcid.org/0000-0001-7186-5819
кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету
(Харків, Україна) krysjanja@ukr.net

Тетяна СУХАНОВА,
orcid.org/0000-0002-6569-1346
кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету
(Харків, Україна) sukhanova72@ukr.net

НАВЧАННЯ АУДІЮВАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПОЗААУДИТОРНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто важливий аспект викладання російської мови як іноземної – аудіювання. Аудіювання є потужним засобом навчання іноземної мови. Воно сприяє опануванню лексики та граматичної структури мови. Аудіювання полегшує опанування говоріння, читання та письма. У статті досліджено основні проблеми в аудіюванні російської мови іноземними студентами під час позааудиторної роботи. Демонструється зв'язок навчання аудіювання та позааудиторної роботи. Зазначається, що процес аудіювання внутрішній, супроводжується складною розумовою діяльністю, напруженою роботою пам'яті. Аудіювання стимулює навчальну та комунікативну діяльність студентів. Підвищення ефективності навчання аудіювання суттєво впливає на результативність навчання іноземної мови загалом.

Авторами розглядаються особливості позааудиторної роботи та її місце в системі навчання аудіювання. Формування вмінь та навичок аудіювання потребує тренування і практики. Аудіювання дозволяє суттєво поповнити лексичний запас студентів. За використання аудіювання в позааудиторній роботі відбувається мимовільне запам'ятовування лексичних одиниць. У статті розглядаються функції позааудиторної роботи та мовленнєві механізми, які дають змогу реалізувати комунікативні потреби студентів в аудіюванні в навчально-науковій діяльності, соціально-культурній сфері та під час повсякденного спілкування. У процесі аудіювання студенти стикаються із труднощами, спричиненими трьома факторами: умовами комунікації, лінгвістичними особливостями мови, яка звучить, об'єктивною складністю декодування звукових сигналів на смисловий запис. Авторами робиться висновок, що навчальні аудиторні матеріали з аудіювання мають передувати позааудиторним заходам та повинні бути побудовані з урахуванням послідовного збільшення труднощів і ускладнення умов і матеріалів аудіювання, адже поступове подолання труднощів приводить до підвищення якості сприйняття інформації.

Ключові слова: російська мова як іноземна, мовленнєва діяльність, аудіювання, труднощі сприйняття на слух, позааудиторна робота.

Tetiana KRYSENKO,
orcid.org/0000-0001-7186-5819
Candidate of Philological Science,
Associate Professor at the Humanities Department
of National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine) krysjanja@ukr.net

Tetiana SUKHANOVA,
orcid.org/0000-0002-6569-1346
Candidate of Philological Science,
Associate Professor at the Humanities Department
of National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine) sukhanova72@ukr.net

TEACHING LISTENING COMPREHENSION OF FOREIGN STUDENTS IN EXTRACURRICULAR WORK

The article is devoted to the important aspect of teaching Russian as foreign language – listening comprehension. Listening comprehension is a powerful way of learning a foreign language. It promotes the mastering of vocabulary and grammatical structure of language. Listening comprehension facilitates mastering speaking, reading, and writing.

Formation and development of the perception of speech by ear should occur in the natural conditions of speech, which sounds. Listening comprehension stimulates the learning and communication activities of students. The purpose of the article is demonstration of communication teaching listening comprehension and extracurricular work. The article is noted that the listening comprehension process proceeds internally and is accompanied by a complex mental activity. The main problems in Russian listening comprehension by foreign students during extracurricular work are investigated. Understanding the content of an oral message occurs if the listener simultaneously overcomes the difficulties of listening, knows how to get the necessary information, without realizing the language form of the proposed statement. Features of extracurricular work and its place in the system of teaching listening comprehension are considered. The functions of extra-curricular work and speech mechanisms for implementing students' communicative skills in the process of listening comprehension in educational and scientific activity, in social and culture spheres as well as in the sphere of daily communication are examined in the article. Listening comprehension allows replenishing significantly the lexical stock of students. Educational classroom materials for listening comprehension must precede extracurricular activities and should be constructed taking into account successive increases in difficulties and complications of listening conditions.

Key words: *Russian foreign language, communicative activity, listening comprehension, difficulties in listening, extra-curriculum work.*

Постановка проблеми. На основному етапі навчання іноземних студентів російської мови велику увагу приділяють позааудиторній роботі. Позааудиторна робота – це робота викладача зі студентами поза аудиторією, поза розкладом, яка передбачає: участь іноземних студентів у тематичних заняттях, вечорах, екскурсіях, перегляд фільмів, вистав тощо. Позааудиторна робота є також «значним резервом навчання та засобом досягнення навчальних цілей» (Азимов, Щукин, 2009: 40): виховної, загальноосвітньої та практичної.

Зазначимо, що, на думку лінгвістів, мовленнєва діяльність поділяється на продуктивну (говоріння, письмо) та рецептивну (читання, аудіювання). Продуктивна мовленнєва діяльність спрямована на продукування, повідомлення інформації (в усному або письмовому вигляді), а рецептивна орієнтована на сприйняття та розуміння інформації, на її осмислення, перероблення й оцінювання.

Під час підготовки позааудиторних заходів викладач спілкується зі студентами. У цьому разі усна форма (аудіювання та говоріння) є найбільш продуктивною формою реалізації комунікативних актів.

Аналіз досліджень. Дослідники розглядали різні аспекти навчання іноземних студентів аудіювання російського мовлення: навчання аудіювання російського мовлення на початковому етапі (Н. Висотська, В. Лезіна, Р. Неманова), навчання професійного спілкування й аудіювання лекцій (за медико-біологічним, технічним, гуманітарним напрямками) на середньому етапі вивчення мови (А. Іванова, І. Іванова, О. Кузіна, Л. Шабаліна), контроль сформованості вмінь та навичок аудіювання (Н. Лаврова, С. Пашковська, С. Тіміна), вимоги до навчального аудіотексту й аналіз мовлення лектора з метою навчання іноземних студентів його розуміння (Ю. Овчиннікова, Н. Соболева). Усі дослідники згодні, що рівень опанування сприйняття інформації на слух значно

поступається рівню володіння іншими видами активностей.

Актуальність даної статті зумовлена тим, що позааудиторна робота з іноземними студентами завжди має на меті навчання мовленнєвого спілкування. А це, у свою чергу, передбачає «механізм осмислення мови, механізм еквівалентних заміни та механізм мовної пам'яті». Ці механізми мовленнєвої діяльності тісно пов'язані один з одним, діють та розвиваються в органічній єдності (Зимняя, 2001). Тому під час підготовки та проведення позааудиторних заходів зі студентами-іноземцями велику увагу приділяють мовленнєвій діяльності, а саме аудіюванню та говорінню.

Мета статті – продемонструвати зв'язок навчання аудіювання та позааудиторної роботи.

Виклад основного матеріалу. Навчання усного мовлення є комплексним процесом, де в одному мовленнєвому акті усного спілкування поєднуються аудіювання та говоріння, єдиним засобом формування та формулювання думки, яка за висловлювання має бути адекватно зрозумілою під час аудіювання (мовці та слухачі). Процес аудіювання відбувається внутрішньо та супроводжується складною розумовою діяльністю, напруженою роботою пам'яті, у результаті яких слухач доходить певних висновків.

Із психологічного погляду аудіювання є процесом, ефективність якого залежить від синхронної роботи низки психофізіологічних механізмів, а саме: внутрішнього промовляння, сегментації мовленнєвого ланцюга, оперативної та довготривалої пам'яті, ідентифікації понять, імовірного прогнозування, осмислення. Останній механізм виконує результативну роль в аудіюванні: з його допомогою здійснюються еквівалентні заміни шляхом переведення словесної інформації в образну, компресії фраз, окремих фрагментів або цілого тексту завдяки скороченню подробиць, що вивільняє місце для прийому нової інформації.

Аудіювання як складний вид психофізіологічної діяльності та фундаментальне вміння має багаторівневу структуру: 1) сенсорно-перцептивний рівень, або рівень сприйняття (процес обробки мовного сигналу, який поєднує слуховий аналіз і виділення акустичних ознак аудіоінформації, фонетичну інтерпретацію компонентів повідомлення); 2) рівень впізнавання (відновлення в пам'яті сприйнятої інформації, впізнавання сприйнятої інформації); 3) рівень розуміння (переклад інформації на внутрішній розумовий код; на даному рівні завершується вербальне зв'язання, встановлення смислових зв'язків між словами, завершується смислове прогнозування, відбувається смислоформування). Отже, реципієнт піддає аудіоповідомлення такій обробці: сигніфікативній (декодування значення висловлювання), пресупозиційній (залучення екстралінгвістичних та соціокультурних знань), інтенційній (розпізнавання інтенцій мовця), конотативній (розуміння оціночно-емоційного характеру інформації), когнітивній (виведення адекватного змісту повідомлення).

Аудіювання є метою навчання як кінцевий результат і проміжний. Водночас аудіювання є потужним засобом навчання іноземної мови. Воно сприяє опануванню лексики та граматичної структури мови. А ще аудіювання полегшує опанування говоріння, читання та письма. Формування та розвиток сприйняття мови на слух має відбуватися у природних умовах мовлення, яке звучить. Аудіювання стимулює навчальну та комунікативну діяльність студентів. Підвищення ефективності навчання аудіювання суттєво впливає на результативність навчання іноземної мови загалом. Проблема навчання іноземних студентів аудіювання під час вивчення російської мови в комунікативній методиці вважається однією з важливих.

Мета навчання аудіювання – формування аудитивної компетенції, яка є здатністю до змістового сприйняття та розуміння усного повідомлення адекватно ситуації реального спілкування. Опанування нової мови та розвиток мовленнєвих навичок здійснюються насамперед через слухання. Ось чому аудіювання має бути розвинутим краще за інші вміння. Але саме процес аудіювання і викликає у студентів найбільші труднощі, спричинені трьома факторами: умовами комунікації, лінгвістичними особливостями мови, яка звучить, об'єктивною складністю перекодування звукових сигналів на смисловий запис.

Перша група труднощів пов'язана з умовами комунікації, серед яких найбільш суттєві такі:

однократність пред'явлення інформації та необхідність задіяти всі засоби розуміння під час першого прослуховування тексту; темп мовця, який змушує слухача сприймати мовлення в певному швидкісному режимі; незворотність аудіювання, що не дає студенту можливості здійснення пословного аналізу та вимагає від слухача швидкого розпізнавання звукових сигналів; аудіювання мовлення різних людей з індивідуальними особливостями тембру голосу та вимови (Мещерякова, 2017: 26).

Друга група труднощів пов'язана з лінгвальними характеристиками мови, що звучить: фонематичні труднощі (розбіжності графічної та акустичної форм слова за умов неповного стилю вимови), ритміко-інтонаційні особливості, труднощі лексичного характеру (розпізнавання на слух омофонів, паронімів, тощо) (Крысенко, Суханова, 2019), труднощі сприйняття експресивної стилістично забарвленої мови.

До третьої групи відносять труднощі, пов'язані з розумінням смислового боку інформації: предметного змісту, логіки, загальної ідеї повідомлення, інтенцій мовця.

На підставі вказаних груп труднощів будуються стратегії навчання аудіювання (Гез, 1999: 38–41).

У сучасній методиці в основу навчання аудіювання покладено комунікативно-діяльнісний підхід. В умовах реальної комунікації слухач може по-різному сприймати і запам'ятовувати інформацію, залежно від поставленої мети та ситуації спілкування. Відповідно до поставленої мети розрізняють види аудіювання: з'ясувальне, ознайомче, діяльнісне та критичне. Відповідно до характеру розуміння інформації розрізняють фрагментарне, глобальне (синтетичне), детальне (аналітичне) та критичне аудіювання. З'ясувальне аудіювання має на меті отримання актуальної інформації. Такий вид аудіювання спостерігається в різноманітних ситуаціях спілкування: під час навчання, у повсякденному житті тощо. З'ясувальне аудіювання пов'язане з отриманням інформації для себе, водночас її подальше передавання не передбачається. Ознайомче аудіювання також не передбачає спеціальної настанови на обов'язкове подальше використання інформації. Це аудіювання для себе, розважальне та пізнавальне. Цей вид аудіювання може використовуватися під час різних позааудиторних заходів. Цей процес протікає без напруженої уваги, з мимовільним запам'ятовуванням. Але завдяки емоційному настрою та певній мотивації запам'ятовування може виявитися досить міцним.

Детальне аудіювання має на меті докладне запам'ятовування певної інформації для подаль-

шого обов'язкового відтворення. Матеріалом для аудіювання в такому разі є монологічне та діалогічне мовлення. Під час навчання іноземної мови ефективність детального аудіювання пов'язана з розумінням змістовно-фактичної інформації (базовий, елементарний, перший рівень загального володіння мовою).

Критичне (інтерактивне) аудіювання передбачає розуміння непрямого значення аудіоповідомлення, додаткового змісту, підтексту. У реальній комунікації слухач має зрозуміти інтенції мовця та пресупозиції висловлювання, зрозуміти зміст, що не надається в готовому вигляді, зробити правильний висновок щодо змісту прослуханої інформації. Навички та вміння критичного аудіювання формуються на основному етапі навчання мови.

У навчанні іноземних мов існують групи підготовчих і мовленнєвих вправ: 1) мовленнєві вправи спрямовані на розвиток фонематичного слуху, на механізм внутрішнього проговорювання: *прослухайте та проговоріть пари слів*; 2) вправи на розвиток інтонаційного слуху: *прослухайте пари фраз, поставте знак «+», якщо вони однакові за змістом, і знак «-», якщо різні*; 3) передмовленнєві вправи на розвиток оперативної пам'яті: *прослухайте ряд слів, повторіть їх у зазначеній послідовності, прослухайте словосполучення, з'єднайте їх в одне речення* (Мещерякова, 2017: 26).

Розуміння змісту усного повідомлення відбувається, якщо слухач долає труднощі аудіювання, уміє отримувати потрібну інформацію, водночас не усвідомлює мовної форми запропонованого висловлювання (наприклад, слухання екскурсійної програми). Справжнє розуміння повідомлення відбувається, коли студент розуміє не тільки значення окремих слів, але і його зміст.

Наявна об'єктивна суперечність між прагненням іноземних студентів опанувати обраною професією під керівництвом кваліфікованих викладачів в українському виші й недостатнім рівнем сформованості вмін та навичок сприйняття навчального матеріалу лекцій на слух, неадаптованого відповідно до можливостей студентів. Не маючи навичок аудіювання мовленнєвих повідомлень фахового змісту, іноземні слухачі не можуть швидко включитися в навчальний процес на основних курсах, через що може виникати психологічний дискомфорт, невпевненість у власних силах, розчарування та небажання продовжувати навчання. Як наслідок іноземні випускники українських вишів ризикують мати слабкі знання зі спеціальних дисциплін та недостатній рівень фахової підготовки.

Формування вмін та навичок аудіювання вимагає тренування і практики. Тому позааудиторна робота є своєрідним помічником іноземних студентів. Вона має доповнювати аудиторну роботу та забезпечувати можливість здійснення комунікації в навчально-науковій та соціально-культурній сферах. З метою отримання від позааудиторного заходу найбільшого ефекту необхідно здійснювати підготовчі аудиторні заняття з тієї чи іншої теми. Наприклад, до Робочої програми з російської мови професійного спрямування для іноземних студентів 1-го курсу Національного фармацевтичного університету включено лексичний мінімум з анатомії людини (Змістовий модуль 2: тексти «Кров», «Серцево-судинна система», «Нервова система», «Скелет»). Після проведення лексико-граматичної роботи з даними текстами викладачі російської мови традиційно організують позааудиторний захід – екскурсію до Музею анатомії людини, де екскурсивод – викладач анатомії проводить оглядову екскурсію залами музею. Після кількох занять із використанням текстів з аптечної технології ліків відбувається ще один позааудиторний захід – екскурсія до Аптеки-музею.

У процесі підготовки іноземних студентів до слухання екскурсій необхідно приділяти увагу формуванню прогностичних умінь та механізму прогнозування на різномірному вербальному матеріалі (на правилах орфографії, граматики й контексту: використовують слова та словосполучення з характерними для них валентностями та синтаксичними зв'язками: *что является чем, что состоит из чего, что сделано из чего, что основано где/кем/когда* та ін.) (Домніч, Селіна, 2012: 68). Серед чинників, що полегшують процес аудіювання під час проведення позааудиторних заходів, дослідники виділяють наявність зорової опори. Важливу роль у процесі підготовки до позааудиторних заходів відіграє правильна настанова від викладача.

Аудіювання дозволяє суттєво поповнити лексичний запас студентів. За використання аудіювання в позааудиторній роботі відбувається мимовільне запам'ятовування лексичних одиниць. Аналіз специфіки вербальної пам'яті показує, що за розширення іншомовного тезауруса студентам слід спиратися на мимовільне запам'ятовування, бо воно створює кращі умови для засвоєння всіх зв'язків слова в комплексі. Мимовільне запам'ятовування є процесом засвоєння будь-чого без попереднього наміру, а також опанування одного матеріалу за наміру вивчити інший. У процесі мимовільного запам'ятовування студенти

засвоюють лексичні одиниці без настанови на їх вивчення.

Висновки. Виходячи зі всього сказаного, можна стверджувати, що:

1) аудіювання є важливим аспектом вивчення мови;

2) аудіювання може викликати значні труднощі в іноземних студентів, що можуть бути пов'язані як з вихідними компетенціями, так і із психофізіологічними особливостями студентів;

3) для підвищення ефективності аудіювання викладач має ретельно підходити до підбору аудіоматеріалів, щоб вони забезпечували розвиток компенсаторних умінь у студентів, розуміння та засвоєння імпліцитних смислів мовлення й охоплювали жанри повсякденного, культурного та професійного спрямування.

Навчання іноземних студентів аудіювання на матеріалі фахової мови доцільно проводити на основі системи розвитку предметної компетенції студентів і формування та розвитку аудитивних умінь та навичок як під час аудиторних занять, так і із застосуванням позааудиторної роботи. Під час навчання аудіювання варто зважати на чинники, які впливають на процес сприйняття мовлення на слух. Навчальні аудиторні матеріали з аудіювання мають передувати позааудиторним заходам (екскурсії, тематичні вечори, наукові диспути) та мають будуватися з урахуванням послідовного збільшення труднощів та ускладнення умов і матеріалів аудіювання (тексти, що читає викладач, фрагменти фахових аудіотекстів, відеофільмів тощо), адже поступове здолання труднощів приводить до підвищення якості сприйняття інформації на слух.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азимов Э., Шукин А. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Икар, 2009. 448 с.
2. Гез Н. О факторах, определяющих успешность аудирования иностранной речи. *Иностранные языки в школе*. 1999. № 5. С. 38–41.
3. Домніч С., Селіна І. Позааудиторна робота як спосіб навчання аудіювання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2012. № 20. С. 64–71. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/6226>.
4. Зимняя А. Лингвopsихология речевой деятельности. Москва ; Воронеж : Московский психолого-социальный институт ; НПО «МОДЭК», 2001. 432 с.
5. Крысенко Т., Суханова Т. Паронимия в научной терминологии на занятиях по русскому языку как иностранному. *Научные записки Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2019. Вип. 175. С. 39–44.
6. Мещерякова Е. Обучение аудированию как иноязычному взаимодействию на основе видеокурса “Extra English”. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Педагогические науки*. 2017. № 7 (120). С. 25–29.

REFERENCES

1. Azimov E. G., Schukin A. N. Novyiy slovar metodicheskikh terminov i ponyatyi (teoriya i praktika obucheniya yazykam) [New dictionary of methodical terms and concepts (theory and practice of language teaching)]. Moskva : Izdatelstvo “IKAR”, 2009. 448 p. [in Russian].
2. Gez N. I. O faktorah, opredelyayuschih uspehnost audirovaniya inostrannoy rechi. *Inostrannyye yazyki v shkole* [About the factors that determine the success of listening comprehension of foreign speech]. Foreign languages at school. 1999. № 5. pp. 38–41. [in Russian].
3. Domnich S. P., Selina I. L. Pozaauditorna robota yak sposib navchannya audiyuvannya vikladannya mov u vischih navchalnih zakladah osviti na suchasnomu etapi. *Mizhpredmetni zv'yazki* [Extra-Curriculum work as a way of listening comprehension teaching. Teaching languages in higher educational establishments at the present stage. Inter-disciplinary connections]. 2012, № 20. pp. 64–71. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/6226> [in Ukrainian].
4. Zimnyaya A. I. Lingvopsihologiya rechevoy deyatel'nosti [Lingvopsychology of speech activities]. Moskva : Moskovskiy psihologo-sotsialnyy institut, Voronezh : NPO “MODEK”, 2001. 432 p. [in Russian].
5. Krysenko T. V., Suhanova T. E. Paronimiya v nauchnoy terminologii na zanyatiyah po russkomu yazyku kak inostrannomu [Paronimy in Scientific Terminology in the Course of Teaching Russian as a Foreign Language] Scientific notes. Philological Sciences. Naukovi zapiski. Filologichni nauki. Vipusk 175. Seriya: Kropivnitskiy: Vidavnistvo “KOD”, 2019. pp. 39–44. [in Russian].
6. Mescheryakova E. V. Obuchenie audirovaniyu kak inoyazyichnomu vzaimodeystviyu na osnove videokursa “Extra English” [Teaching listening comprehension as a foreign-language interaction based on the “Extra English”; video course]. News of the Volgograd State Pedagogical University. Pedagogical sciences. Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Pedagogicheskie nauki. № 7 (120), 2017. pp. 25–29. [in Russian].